

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

גיאוגרפיה ופיתוח הסביבה

תכנית לימודים לחטיבה העליונה

אתר האגף לתכנון ולפיתוח תכנית לימודים
www.edu.gov.il/tal/portal

ירושלים, התשס"ח 2008

התכנית פותחה על ידי ועדת התכנית בגיאוגרפיה שמונתה על ידי נאוה סגן, מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח תכנית לימודים, משרד החינוך.

חברי הוועדה:

יו"ר הוועדה:

יו"ר עמית:

פרופ' מיכאל סופר, אוניברסיטת בראילן

פרופ' חנוך לביא, יו"ר ועדת המקצוע בגיאוגרפיה, אוניברסיטת בראילן

והמכללה האקדמית כנרת, עמק הירדן

מרכזת הוועדה:

זיוה מימוני, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך

מרכזת עמית:

דגנית שרייבר, בי"ס התיכון בואר, ירושלים

דליה פניג, מפמ"ר גיאוגרפיה, מולדת חברה ואזרחות, משרד החינוך

ד"ר דליה ארד, מכללת קיי, באר שבע ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב

אלונה ברוכמן, בית ספר גלילי, כפר סבא

דרורה ועדיה, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך

שושי זינגר, בית הספר מטרופוליס-מור, רעננה

פרופ' ראסם ח'מאסי, אוניברסיטת חיפה

ד"ר יוסף חסן, בית הספר ג'וליס, ג'וליס

נגה כהן, מדריכה ארצית בגיאוגרפיה, משרד החינוך ובי"ס מקיף ג', באר-שבע

פרופ' אבינועם מאיר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ד"ר ארנון מדזיני, מכללת אורנים, טבעון

נאוה מרכוס, מכללת דוד ילין, ירושלים, התיכון שליד האוניברסיטה, ירושלים

פרופ' חיים קותיאל, אוניברסיטת חיפה

ציפורה קליין, בית הספר הריאלי העברי, חיפה ואוניברסיטת חיפה

ד"ר יהושע רוזנברג, מתאם ת"ל לחמ"ד, מינהל החינוך הדתי, משרד החינוך

פרופ' יוסי שלהב, אוניברסיטת בראילן

כתיבת התכנים ביחידות התכנית:

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל	ד"ר יוסף חסן, ד"ר ארנון מדזיני, ציפורה קליין
הגיאוגרפיה של המזרח התיכון	פרופ' ראסם ח'מאסי, פרופ' מיכאל סופר, דגנית שרייבר
נתי"ב ¹	שושי זינגר, פרופ' מיכאל סופר, דליה פניג, דגנית שרייבר
גרסת ממ"ג ² לנתי"ב	דגנית שרייבר
הפיתוח והתכנון המרחבי	פרופ' מיכאל סופר, פרופ' ראסם ח'מאסי
האדם במרחב החברתי-תרבותי	זיוה מימוני, נאוה מרכוס, פרופ' יוסי שלהב
כדור הארץ והסביבה	פרופ' חנוך לביא, דליה פניג, פרופ' חיים קותיאל
חתך רוחב בנושאי הסביבה	ד"ר דליה ארד, נגה כהן, פרופ' אבינועם מאיר

ייעוץ מקצועי לכל יחידות התכנית וכתובת פרקים נבחרים: ד"ר איריס גרייצר, המכללה האקדמית בית ברל

1 ניתוח תופעות יסוד במרחב – נתי"ב

2 מערכות מידע גיאוגרפי – ממ"ג

כתיבת תכנית הלימודים ועריכתה:

דרורה ועדיה, זיוה מימוני, נאוה סגן, פרופ' מיכאל סופר

ריכוז, תיאום והתקנה לדפוס:

דרורה ועדיה

ייעוץ בתחום הגיאולוגיה:

פרופ' עקיבא פלכסר, אוניברסיטת תל אביב

ייעוץ בתחום הממ"ג:

ד"ר יצחק בננסון, אוניברסיטת תל אביב; עדי בן נון, האוניברסיטה העברית בירושלים; גל אברהם, אוניברסיטת בר-אילן

קראו והעירו בשלבי הכתיבה:

חברי ועדת התכנית: ד"ר דליה ארד, פרופ' חנוך לביא, פרופ' אבינועם מאיר, נאוה מרכוס, דליה פניג, פרופ' יוסי שלהב, דגנית שרייבר
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים: ד"ר צופיה יועד, סגנית מנהלת האגף; חנה אדן, מרכזת אשכול חברה; ברילנטי אלחאג', מתאמת תכ"ל במדעי החברה למגזר הערבי

עריכת הלשון:

ליאורה הרציג

ביצוע גרפי, לוחות והדפסה:

ארט פלוס

תוכן העניינים

חלק א: רציונל התכנית

- א. הגיאוגרפיה כתחום דעת ודרכי ההוראה הנגזרות ממנו / 6
- ב. שיקולים דידקטיים-מקצועיים בפיתוח התכנית / 8
- ג. למידה בגישת החקר / 10
- ד. מטרות התכנית / 12
- ה. מבנה התכנית / 13
- ו. גיאוטופ / עירוטופ – עבודת חקר במסגרת תחום ההתמחות / 17
- ז. התאמה בין דרכי הוראה-למידה-הערכה (ה.ל.ה) / 18
- ח. על סיווג מדינות העולם / 18

חלק ב: מפרט התכנים של יחידות הלימוד

יחידות החובה

- 1. הגיאוגרפיה של ארץ ישראל / 22
- 2. הגיאוגרפיה של המזרח התיכון / 64
- 3. נתי"ב – ניתוח תופעות יסוד במרחב / 88

תחומי ההתמחות (יחידות בחירה)

- 4. כדור הארץ והסביבה / 107
- 5. הפיתוח והתכנון המרחבי / 132
- 6. האדם במרחב החברתי-תרבותי / 164

נספחים

- 1. מיפוי נושאי חתך בתכנית / 200
- 2. ממ"ג – הדגמה בנתי"ב / 204

חלק א: רציונל התכנית

- א. הגיאוגרפיה כתחום דעת ודרכי ההוראה הנגזרות ממנו / 6
- ב. שיקולים דידקטיים־מקצועיים בפיתוח התכנית / 8
- ג. למידה בגישת החקר / 10
- ד. מטרות התכנית / 12
- ה. מבנה התכנית / 13
- ו. גיאוטופ / עירוטופ – עבודת חקר במסגרת תחום ההתמחות / 17
- ז. התאמה בין דרכי הוראה־למידה־הערכה (ה.ל.ה) / 18
- ח. על סיווג מדינות העולם / 18

א. הגיאוגרפיה כתחום דעת ודרכי ההוראה הנגזרות ממנו

הגיאוגרפיה היא תחום דעת המתמקד בחקר ובלימוד של מגוון ההיבטים המרחביים בעולם שאנו חיים בו. ייחודה של הגיאוגרפיה הוא ברוחב היריעה של הנושאים שהיא חוקרת ובהיקף המתודולוגיה שהיא נוקטת. כלי המחקר של המקצוע הם ייחודיים ומגוונים, ומושאי המחקר הם תופעות ותהליכים המתרחשים במרחבים שונים: הסביבה הטבעית, הסביבה מעשי ידי אדם והסביבה האנושית. עוד היבט חשוב המדגיש את ייחודו של התחום הוא ראייה מערכתית של מכלול התופעות והתהליכים בעולמנו, פיזיים ואנושיים, ברמות השונות של המרחב ובחינת קשרי הגומלין ביניהם תוך מיזוג מידע וידע מתחומי דעת שונים.

רוב מושאי המחקר הגיאוגרפי נתונים בתהליך מתמיד של שינויים ותמורות. תכיפותם של אלה בתחומים הכלכלי, החברתי, התרבותי והמדיני הולכת וגדלה בעיקר בעקבות תהליכים גלובליים. בד בבד מתעצמות תופעות פיזיות למיניהן וגוברת חומרת פגיעתן באדם וברכוש. מכאן נובע כי **הדינמיות**, אטית וקבועה או מהירה ודרמתית, היא ממאפייניה המרכזיים של הגיאוגרפיה כתחום דעת. התהליכים המתחוללים במרחב נבחנים באמצעות מושגים ורעיונות מרכזיים: מיקום, מרחק, תפוסה, תנועה, אזור, ממד מרחבי, קשרים מרחביים, שינוי מרחבי בממד של זמן, יחסי אדם-סביבה, תכנון ופיתוח המרחב, ניהול הסביבה ושימורה. מושגים ורעיונות אלה ואחרים באים לידי ביטוי בתכנית הלימודים החדשה בגיאוגרפיה לחטיבה העליונה, המכוונת להביא את הלומדים לחקור ולהבין תהליכים גיאוגרפיים בסביבתם הקרובה והרחוקה, להסביר את הסדר המרחבי שתהליכים אלה יוצרים ולהעריכו.

התכנית החדשה כוללת נושאים הנמצאים בחזית המחקר הגיאוגרפי בארץ ובעולם, כמו שינויי אקלים והתחממות כדור הארץ, תהליך הגלובליזציה והשפעתו על תופעות ותהליכים כלכליים ותרבותיים במרחב הפיזי והיישובי, היבטים של תכנון ופיתוח מרחבי, ובכלל זה פיתוח בר-קיימא, שונות ואי-שוויון מרחבי בתחומים שונים והשלכותיהם. "השאלות הגדולות של הגיאוגרפיה"³ מהוות בסיס בתכנית זו לטיפול החשיבה ולהבניה של הידע. במהלך הלמידה יתבקשו הלומדים להסביר את הסיבות והגורמים לפערים ולשונות המרחבית, לנתח את השלכותיהם ולנקוט עמדה מנומקת ביחס לממצאי ההשוואה, וכן להציע דרכים להקטנת אי-השוויון, בעיקר בתחומי הכלכלה, החברה והרווחה. מכאן שההוראה על פי התכנית מאמנת למורה מגוון אפשרויות לבניית אירועי למידה בעלי פוטנציאל ייחודי למקצוע ולטיפול **כישורי חשיבה** מסדר גבוה.

כחלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה מכוונת התכנית לטיפול ערכים, כמו רגישות לשונה ולאחר, אכפתיות ומעורבות פעילה של הלומד במתרחש בסביבה הקרובה והרחוקה –

S.L. Cutter, R. Golledge and W.L. Graf (2002). The big questions in geography, *Professional Geographer*, 54 (3), pp. 305–317.

הפיזית והיישובית. יעד זה שאור בכל יחידות התכנית, ולדוגמה שתי מטרות המופיעות בתכנית: "יפתחו אכפתיות, מודעות ואחריות לשמירה על הסביבה ויגלו מעורבות פעילה בטיפוחה"; "יסבירו את הדילמות הערכיות בעקבות תהליך הגלובליזציה ויביעו את דעתם המנומקת בנדון".

ארגון התכנים

ארגון התכנים מבטא את המקום המשמעותי של **טיפוח כישורי חשיבה** בתכנית זו. היסודות המארגנים של התכנית על חלקיה השונים הם סוגיות, בעיות או דילמות המשלבות באופן אינטגרטיבי נושאים מתחומים שונים של הדיסציפלינה. לדוגמה ביחידת ההתמחות "כדור הארץ והסביבה" אין מלמדים בנפרד את תחומי הגיאולוגיה, הגיאומורפולוגיה והקלימטולוגיה, תחומים אלה נלמדים כחלק מסוגיות כמו אסונות טבע והתמודדות האדם עמם או שינויים סביבתיים גלובליים. בסוגיות כאלה משולבים נושאים שונים בגיאוגרפיה פיזית ויחסי הגומלין של האדם עם הסביבה הטבעית ותופעותיה.

הפוטנציאל הדידקטי של ארגון התכנים במתכונת של סוגיות או דילמות בא לידי ביטוי בהיבטים הבאים:

- יצירת תשתית לקיומם של תהליכי הוראה-למידה המכוונים להכשיר לומד בעל כישורי חשיבה מסדר גבוה-חשיבה ביקורתית, יצירתית ומדעית: שימוש מושכל באסטרטגיות חשיבה, כמו שאילת שאלות, בניית טיעונים, עריכת השוואות, פתרון בעיות מורכבות, קבלת החלטות, התמודדות עם שאלות מורכבות שאין עליהן תשובה אחת ודאית, העלאת הצעות מנומקות למגוון פתרונות תוך פיתוח היכולת של הלומדים להתבונן בבעיה מנקודות מבט שונות שלעיתים סותרות זו את זו.
- הכוונת תהליך למידה מידעני: הפקת התועלת הפוטנציאלית הגלומה במקורות מידע לסוגיהם ויישומו המושכל של המידע המצטבר בתהליך הלמידה מותנים ברכישת מיומנויות של אוריינות מידענית, שהן חלק בלתי נפרד ממיומנויות הלמידה/החשיבה שהתכנית מכוונת לטיפוחן. מן הטעם הזה לימודו של כל נושא ותת-נושא ביחידות הלימוד השונות – ראשיתו בהפקת מידע עצמאית של הלומדים ממקורות מגוונים הרלוונטיים לסוגיה הנלמדת.
- הכוונה לקיומו של תהליך למידה פעיל שאינו מתמצה בשינון מידע.
- תכנון תהליכי הוראה המובילים גם לפיתוח מודעות לאסטרטגיות החשיבה שהלומדים מפעילים בתהליך הלמידה, ובכלל זה שיומן של אסטרטגיות אלה והבנת משמעותן ותרומתן לתהליך הלמידה (מטה-קוגניציה).
- הדגשת הרלוונטיות והאקטואליות של המקצוע עבור התלמידים.
- יצירה הדרגתית של תשתית להעברה של הכישורים והמיומנויות שנרכשו במסגרת התנסויות לימודיות הן לתחום הגיאוגרפיה והן להתנסויות לימודיות בתחומי דעת אחרים. כל זאת, כאשר התנסויות לימודיות מסוג זה אינן אקראיות ומקומיות, אלא שזורות במידה משמעותית ועקבית בתהליך ההוראה-למידה של כל יחידות הלימוד.

בהקשר לתהליך הלמידה המידעני (סעיף 2 לעיל) נוסף ונדגיש כי בלימודי הגיאוגרפיה יש חשיבות רבה להכרתם של מקורות מידע המבוססים על יישומים טכנולוגיים-דיגיטליים מתקדמים. הגיאוגרפים ומומחים בתחומי התכנון והפיתוח מסתייעים בעבודתם בכלים חדשניים המאפשרים לעקוב אחר התרחשותם של תופעות ותהליכים במרחב הפיזי והאנושי, לחקור אותם ולהסבירם. פיתוחים טכנולוגיים מתקדמים, כמו הדמיות לוויין, מערכות מידע גיאוגרפי (ממ"ג - GIS⁴) ועוד, מאפשרים לקבל מידע מעודכן בזמן אמת (on line) וברציפות, לתעד תופעות, לאסוף נתונים, לאחסנם, לעבדם ולהציגם באופני ייצוג שונים, וכן לחזות אירועים ומגמות בתחומים שונים שיש להם היבט מרחבי. נוסף על אלה את תרומתה הייחודית של רשת האינטרנט ללימודי הגיאוגרפיה, תחום המאופיין, כידוע, בדינמיות שלו. כיום ניתן למצוא ברשת מקורות מידע שונים – מפות, תצלומים, נתונים סטטיסטיים, הדמיות, מצגות, ממ"ג, ממצאי מחקרים, סקירות אירועים ותופעות המתועדים מידית בתצלומים. מקורות אלה עדכניים וזמינים למשתמשים כל העת.

ב. שיקולים דידקטיים-מקצועיים בפיתוח התכנית

השיקולים הדידקטיים-מקצועיים שהנחו את מחברי התכנית נגזרו ממהותו ומייחודו של תחום הדעת – הגיאוגרפיה – והם מתבססים על מגמות עדכניות בהוראת הגיאוגרפיה ועל המחקר הפדגוגי העדכני.

- **הדגשת הרלוונטיות והאקטואליות** – נקודת המוצא ללימוד העיוני של הנושאים והסוגיות בתכנית היא אירועים ו/או תופעות המתרחשים בימינו במרחב המקומי (הלוקלי), במרחב האזורי (הרגיונלי) או במרחב העולמי (הגלובלי). נוסף לכך כוללת תכנית החובה לימוד רבת-תחומי של סביבת ההשתייכות של הלומדים, של מרחב החיים המקומי והאזורי, וזאת ביחידות לימוד אלו: "הגיאוגרפיה של ארץ ישראל" ו"הגיאוגרפיה של המזרח התיכון". ממד אחר של האקטואליה הוא המחשתם של הנושאים הנלמדים בכל היחידות באמצעות מגוון סוגיות ודוגמאות מן הארץ ומן העולם.
- **שילוב המקומי והעולמי** (הלוקלי והגלובלי) – ניתוח והבנת המערכת המסועפת של קשרי גומלין בין המתרחש במרחב המקומי לבין המרחב העולמי הם ממאפייניו המרכזיים של לימוד הגיאוגרפיה כיום. ביחידות הלימוד העוסקות במרחב שאליו משתייכים הלומדים (ארץ ישראל והמזה"ת) יבחנו הלומדים את מידת מעורבותם של גורמים בעלי השפעה גלובלית במרחבים אלה. כמו כן לימוד התהליכים הגלובליים, כלכליים-חברתיים ופיזיים, מכוון את הלומדים לבחינת השפעותיהם על מדינות, חברות, תרבויות, יישובים ועל הסובב הפיזי.
- **הדגשת הדינמיות: תמורות ותהליכי שינוי** – אנו חיים בעולם דינמי המתאפיין בתהליכי שינוי חדשות לבקרים. הגיאוגרפיה חוקרת את מהותן של התמורות במרחב, את הדינמיקה שלהן, את גורמיהן ואת השלכותיהן. יחידות הלימוד השונות מכוונות באופן שיטתי להצגת הדינמיות של תופעות ותהליכי שינוי המתרחשים כל העת ברמות מרחביות שונות.

- **שילוב היבטים פיזיים ואנושיים** – ביחידות הלימוד השונות משולבים היבטים פיזיים ואנושיים של תופעות ותהליכים המתרחשים בסביבה הקרובה והרחוקה. בחינתו של שילוב זה מהיבטים שונים נועדה להבהיר ללומדים את מגוון מערכות הקשרים בין הסביבה הפיזית לבין הסביבה האנושית ויישובית בכל מרחב נתון. בצד הכרת תופעות טבע למיניהן ודרכי ההתמודדות של פרטים, של קהילות, של מדינות ושל ארגונים מקומיים ובין-לאומיים עם אסונות טבע, יבחנו הלומדים את מעורבותו של האדם בסביבה הטבעית ואת השפעתו, החיובית והשלילית, על המתרחש בה. בעקבות הלימוד אמורים הלומדים להבין שמצד אחד האדם תלוי בטבע לקיומו, ומצד אחר פעולותיו של האדם עלולות לשבש מנגנונים טבעיים ולפגוע בסביבה, ובעקבות זאת נפגעת גם איכות חייו של האדם.
- **טיפוח מחויבותם של הלומדים לשמירת הסביבה** – גיאוגרפיה היא אחד המקצועות העיקריים שלימודו מספק תשתית ידע להבנת נושא הקיימות (sustainability) ופיתוח בר-קיימא. נושא חשוב זה משולב לראשונה בתכנית הלימודים בגיאוגרפיה לחטיבה העליונה בהיקף נרחב, הוא נלמד במגוון היבטים ובהקשרים שונים הן ביחידות החובה והן בתחומי ההתמחות⁵. במהלך לימוד הסוגיות בתחום זה ידונו הלומדים בסיבה העיקרית למשבר הסביבתי בעולם: האדם בפעילויותיו השונות להפקת תועלת כלכלית ולשיפור רמת חייו "נטל" מהטבע וניצל וניצל יתר את משאביו. לאור זאת חשוב להציג שאלות מהותיות כגון אלו: מהי זכותו המוסרית של האדם לנהוג כך בטבע? האם העלייה ברמת החיים הביאה גם לשיפור איכות החיים? ומה באשר לדורות הבאים? לימוד נושא הקיימות מכוון להעמיד תשתית להבנת הדילמות העולות מן המתח שבין צורכי השימור לבין צורכי הפיתוח וחשיבותו של שימור הקיים למען הדורות הבאים. הדיון בדילמות השונות יבהיר, בין השאר, גם את מחויבותה של המדינה, מוסדותיה ותושביה ליישומן של האמנות הבינלאומיות לשמירת הסביבה (למשל: אמנת רירדה-ז'נרו, אמנת ברצלונה, אמנת קיוטו, אמנת באלו). בלימוד סוגיות שונות של הנושא טמון פוטנציאל חינוכי, הכולל נקיטת עמדה וכן תנאים לטיפוח מודעות ואכפתיות אצל הלומדים לחשיבות שמירת הסביבה ולמתרחש במרחב היישובי והטבעי, ואף מעורבות פעילה לתיקון נזקים ולמניעת פגיעות בעתיד.
- **ארגון תהליך ההוראה-למידה סביב סוגיות** – תוכני הלימוד מוצגים, כאמור, כסוגיות הנגזרות מפרקי הלימוד ומסעיפיו ולא כרשימת מפרט תכנים. סוגיות רבות בתכנית מלוות בדוגמאות רלוונטיות מישראל וממקומות אחרים בעולם לפי העניין המוצג בסוגיה. המטרות המוצגות לפני כל פרק מגדירות את תוצרי הלמידה המצופים בזיקה לסוגיות המרכזיות של הפרק.
- **שילוב מ"ג בתהליך ההוראה-למידה** – אחד מחידושי התכנית הוא שילוב מערכת מידע גיאוגרפית (מ"ג – G.I.S). מערכת זו היא אחד מן הפיתוחים שבחזית המחקר הגיאוגרפי היישומי בארץ ובעולם. המ"ג מתוכנן לאתר, לקלוט, לעבד ולהציג בדרך חזותית רב-שכבתית את כל סוגי המידע המוזנים על ידי המשתמש והמתייחסים למרחב נתון: מידע גיאוגרפי חזותי ומידע אלפאנומרי (טבלאות ונתונים). על בסיס מידע זה ניתן להציג מפות, גרפים וטבלאות ולבצע ניתוחים מרחביים.

5 ראו מיפוי נושאי חתך בתכנית, נספחים עמ' 200.

למידה באמצעות ממ"ג מזמנת ללומדים פעילות מעניינת ומאתגרת המתבצעת בכלים ממוחשבים מתקדמים, למשל: התנסות בפענוח מפות רב-שכבתיות, פענוח הקשר בין נתונים כמותיים לנתונים איכותיים לבין ביטויים במרחב, זיהוי וניתוח קשרי גומלין בין תופעות שונות במרחב, ביצוע משימות חקר בתחומים שונים: גיאוגרפיה עירונית, איכות הסביבה, התכנון העירוני ועוד. כמו כן ניתן לבחון באמצעות הממ"ג פתרונות לסוגיה שנחקרה ולפתח כישורים מידעניים.

שילוב הממ"ג במועד פרסומה של התכנית הוא עדיין בגדר המלצה, שכן עדיין לא רבים בתי הספר שקיימת בהם תשתית ראויה של מערכות מחשב להפעלת הכלי, וכן משום ששילוב זה מותנה בהכשרתם של המורים. לפיכך שילוב הממ"ג בתהליכי הוראה-למידה ייעשה באופן הדרגתי על פי הנחיות מפמ"ר גיאוגרפיה. מסמך התכנית כולל הפנייה לאתרי ממ"ג ביחידת **הגיאוגרפיה של ארץ ישראל** (עמ' 61) וגרסה חלופית של יחידת ה**נת"ב** באמצעות ממ"ג (נספח, עמ' 204).

- **שילוב סיורים במהלך הלימוד** – הסיורים הלימודיים בשטח הם חלק בלתי נפרד ומחייב מלימודי הגיאוגרפיה. הסיורים מזמנים ללומדים חוויה חושית של מפגש בלתי אמצעי עם מקומות, נופים ואנשים וכן עם תופעות גיאוגרפיות – סביבתיות, יישוביות ותכנוניות. הסיורים הם חלק אינטגרלי מתכנית ההוראה-למידה ביחידת החובה **הגיאוגרפיה של ארץ ישראל**. יתר על כן, מאחר שהסיורים מתקיימים ברחבי ישראל, יתרמו החוויות החושיות הנחונות במהלך הסיורים לחיזוק הקשר והזיקה לנופי הארץ, לאתריה ולמורשתה.
- **טיפוח והעשרתה של השפה הגיאוגרפית** – המונחים והמושגים המרכיבים את השפה הגיאוגרפית יירכשו תוך כדי לימוד הסוגיות בכל נושאי התכנית. הם ישמשו את הלומדים לניתוחן ולהבנתן של הסוגיות וכן להבניית הידע שלהם ולהצגתו בעל פה ובכתב. בטבלאות התכנית הובאו המושגים והמונחים הרלוונטיים לכל סוגיה, בהם גם מושגים השאולים מדיסציפלינות נוספות במדעי החברה ובמדעי הטבע.

ג. למידה בגישת החקר⁷

השגת מטרות התכנית המפורטות להלן מותנית במידה רבה בדרכי ההוראה-למידה הערכה שייבחרו וייושמו במהלך ההוראה. ועדת התכנית ממליצה למורים לאמץ אסטרטגיות הוראה ברוח הגישה הקונסטרוקטיביסטית בבואם לתכנן את תכנית ההוראה, שכן "למידה אינה משהו שקורה ללומדים, אלא משהו שקורה על ידי הלומדים" (Zimmerman, 1986). על פי גישה זו, נקודת המוצא בתכנון עבודת המורה אינה ההתייחסות ליכולות הלמידה ולרקע הסביבתי של הלומדים כנתונים קבועים ובלתי משתנים, אלא מתן אִמון ביכולותיהם של הלומדים. ההשתמעות המעשית של גישה זו היא שתכנית ההוראה צריכה לכלול אירועי למידה שיעודדו את הלומדים לקחת חלק פעיל בתהליך הלמידה

6 רשימה של סיורים מומלצים לנושאי הלימוד השונים בחבלי הארץ השונים מופיעה בסופה של יחידת לימוד זו (עמ' 52).

7 סעיפים ג' ו-ז' ברציונל התכנית נכתבו על ידי ד"ר צופיה יועד.

וההערכה. מעורבות הלומדים בתהליך זה עשויה לשפר את הישגיהם. אחת מאסטרטגיות ההוראה-למידה-ההערכה הנובעת מהגישה הקונסטרוקטיביסטית היא הלמידה בגישת החקר (המוצגת להלן). מומלץ לשלב גישה זאת בלימוד סוגיות הן במסגרת יחידות החובה והן במסגרת תחומי ההתמחות.⁸

"הילד צריך להיות מסוגל לארגן בעצמו את הידע שלו, לא המורה ולא החברה צריכים לעשות זאת עבורו" (ג'ון דיואי).

הנחות יסוד ללמידה לפי גישת החקר

- תהליך הלמידה בגישת החקר כולל ארבעה שלבים מרכזיים: זיהוי מצב המעורר בעיה או תופעות בעייתיות במצבים שונים, הגדרת הבעיה, חיפוש פתרונות לבעיה, מציאת הפתרון.⁹
- הלמידה מתמקדת בחיפוש תשובה לשאלה בעלת משמעות ללומדים ומפעילה חשיבה עצמאית מסדר גבוה.
- חלק אינטגרלי מהלמידה בגישה החקר הוא תהליך מידעני. במסגרת תהליך זה מתפתחת באופן הדרגתי ומבוקר היכולת להשתמש שימוש מושכל במגוון משאבי מידע להבניית ידע חדש.
- הידע נבנה בתהליך פעיל שבו הלומדים מעמיקים את הבנתם בתכנים ונעזרים בנתונים רלוונטיים לעבודת החקר.

תנאים המעודדים למידת חקר

- מצבי הוראה-למידה המאפשרים בחירה של נושאים שהלומדים מעוניינים לחקור אותם.
- סביבה עשירה במקורות מידע.
- הכוונת הלומדים לשימוש במקורות מידע מגוונים והפקת משמעות מהם.
- אקלים לימודי המעודד שאילת שאלות, ספקנות, תהיות וזימות.
- לגיטימציה להעלאת פתרונות שונים לבעיה נתונה ולבחינתם מנקודות מבט שונות.
- מתן הזדמנויות לפעילות מידענית.
- תכנון וייזום של אירועי למידה המעודדים שיח לימודי; השיח הלימודי סביב סוגיות, תהליכים או אירועים אקטואליים מזמן בין השאר דיון בשאלות ערכיות וכן טיפוח של מיומנויות למידה וחשיבה. במהלך השיח מפתחים הלומדים מיומנויות כמו שאילת שאלות, מביאים ראיות ודוגמאות מנומקות, מנסחים טיעונים, מעריכים ומבקרים עמדות ורעיונות של עמיתים. נוסף לכך מפתחים המשתתפים גם מיומנויות תקשורת ומיומנויות בן-אישיות, כמו שיתוף פעולה, ניהול משא ומתן, גילויי סבלנות וסובלנות לדברי אחרים.¹⁰ ייזום שיח לימודי יהיה בהלימה למה שמזמן הנושא הנלמד, לבשלותם של התלמידים ולידע שלהם בתחום.

8 דוגמה נוספת ראו בהמשך סעיף ו': גיאוטופ/עירוטופ.

9 ע' זהר (תשס"ז). למידה בדרך החקר: אתגר מתמשך, הוצאת מאגנס.

10 מ' בירנבוים, צ' יועד, ש' כ"ח, ה' קימרון (2004). בהבניה מתמדת, משרד החינוך, ירושלים.

- מתן אפשרויות למידה במסגרת עבודת צוות שמאפייניה הם אלה:
 - השתתפות פעילה בדיון תוך ניסיון לשכנע בצדקת טענה נבחרת.
 - קבלת החלטות בצוות.
 - קבלת משוב וביקורת והיכולת ליישם.
 - מתן משוב וביקורת בונה מנומקת ומבוססת.
 - יכולת להעריך את עבודת הצוות ואת תרומתו הייחודית של כל אחד מחבריה.

ד. מטרות התכנית

מטרות העל והמטרות הכלליות מגדירות את ייעודו של המקצוע במערכת החינוך והן תואמות את המוצג בסעיף א': הגיאוגרפיה כתחום דעת ודרכי ההוראה הנגזרות ממנו. **מטרות העל** מציגות את מה שראוי וצריך להתכוון אליו בתכנון ההוראה, גם אם לא ניתן לאמוד או להעריך את מידת השגתן. **המטרות הכלליות** מציבות יעדים המשותפים לכל יחידות התכנית. מטרות אלו היוו קווים מנחים לפיתוח יחידות הלימוד, ומהן נגזרו **המטרות האופרטיביות** המוצגות בראשיתו של כל נושא ונושא בכל אחת מיחידות הלימוד. במטרות האופרטיביות משולבים ההישגים המצופים בתחום הידע, בתחום הכישורים והמיומנויות הייחודיים לגיאוגרפיה, בתחום אסטרטגיות החשיבה ובתחום הערכים. מטרות אלו אמורות לכוון את המורים בתכנון תהליכי ההוראה למידה הערכה.

מטרות העל

- **הבניית תשתיות ידע** הלומד להבנת הקיים והמתרחש בסביבה הפיזית והאנושית ברמות השונות של המרחב: המקומי, האזורי והגלובלי.
- **פיתוח כישורי חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה־קוגניטיביים** של הלומד כחלק אינטגרלי מלימוד תוכני התכנית.
- **טיפוח סקרנות ועניין** של הלומד להבנת הגורמים למתרחש במרחבים השונים: בסביבה הקרובה והרחוקה ובסביבה הפיזית והאנושית.
- **טיפוח אחריות אישית וחברתית, אכפתיות ומעורבות פעילה** של הלומד בכל הקשור לשימור אתרי מורשת ומערכות נוף טבעי ולשמירת איכות הסביבה הקרובה והרחוקה בהווה ולמען הדורות הבאים.
- **חינוך לסובלנות ומתן כבוד** לחברות ולתרבויות אתניות בארץ ובעולם.
- **חיזוק הזיקה והרגשת ההשתייכות למדינת ישראל ולארץ ישראל** – נופיה, אתריה ומורשתה.

מטרות כלליות

1. שימוש מושכל באסטרטגיות של פתרון בעיות וחקר.
2. שימוש מושכל באסטרטגיות לטיפול במידע: איסוף, עיבוד, פירוש, הערכה והפקת משמעות רלוונטית והצגה בדרכי ייצוג מתאימות.

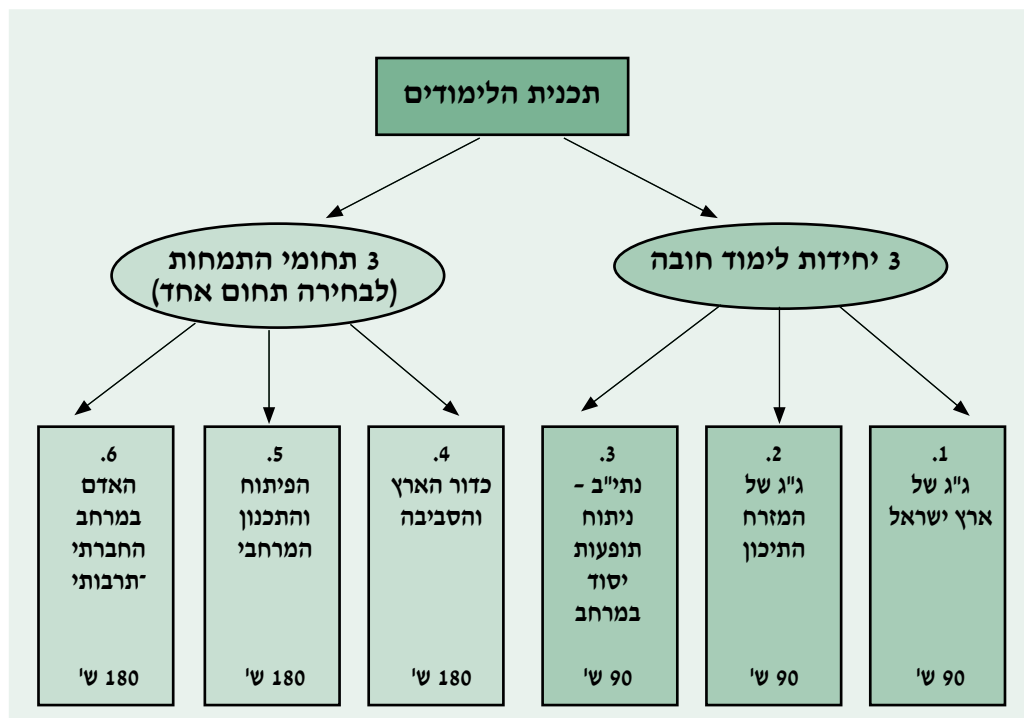
3. ניתוח ביקורתי של **תופעות ותהליכים** המעצבים את הסביבה הפיזית ואת הסביבה האנושית ברמות שונות של מרחבים, ניתוח גורמיהם והזיקות ביניהם, וכן הערכה וחיזוי השלכותיהם על המרחב בהווה ובעתיד.
4. ניתוח ביקורתי של **תמורות** החלות בסביבות השונות (פיזית ואנושית) ברמות השונות של המרחב – המקומי, האזורי והגלובלי.
5. הבנת **תהליכי הגלובליזציה**, ניתוח השפעתם על המרחב ועל האדם במדינות המפותחות ובמדינות המתפתחות ונקיטת עמדה מנומקת כלפיהם.
6. ניתוח ביקורתי של **דרכי התמודדות האדם** עם תופעות ותהליכים פיזיים וחברתיים-תרבותיים המתרחשים במרחב נתון.
7. יהיו וניתוח סוגיות ודילמות הגלומות ב**פיתוח בריקימא**: המתח בין צורכי פיתוח לבין הצורך בשימור המשאבים, הסביבה הטבעית והמורשת התרבותית-חברתית במרחב המקומי והגלובלי.
8. ניתוח הגורמים **לשונות** בין מדינות מתפתחות למדינות מפותחות ואפיון בעיות ודילמות הנובעות ממנה.

ה. מבנה התכנית

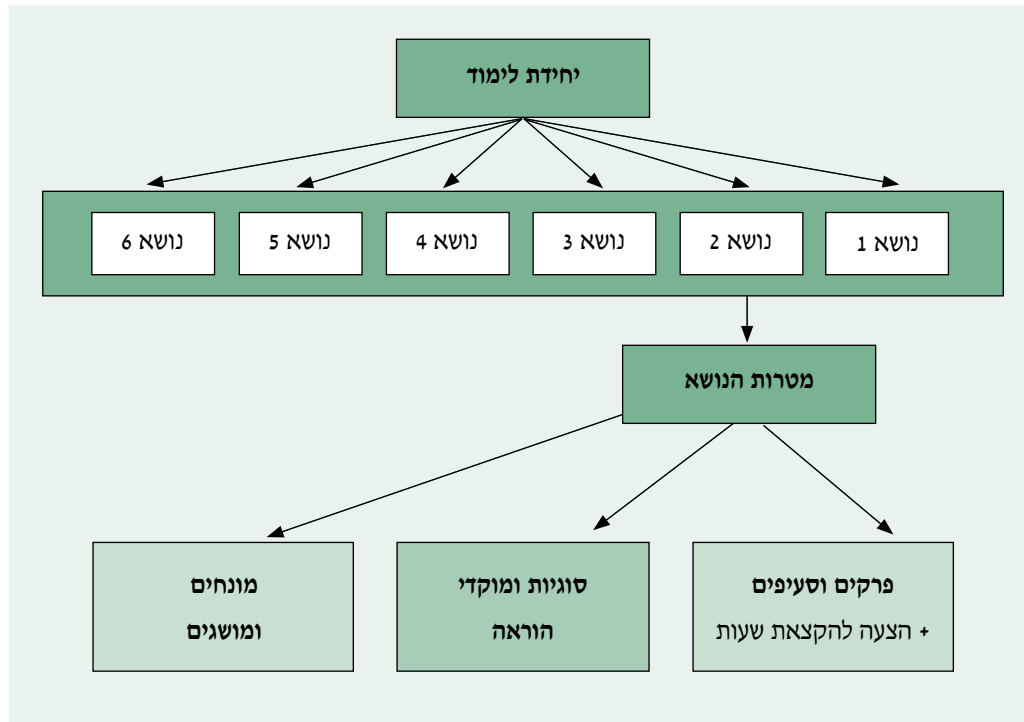
המבנה הכללי של התכנית וכן המבנה הפנימי של כל אחת מיחידות הלימוד נגזרים מרציונל התכנית. **תכנית החובה** כוללת 3 יחידות בהיקף של 90 שעות כל אחת. מסלול ההתמחות כולל 3 תחומי התמחות מהם ייבחר ללימוד **תחום אחד** בהיקף של 180 שעות (יחידות 5+4).

שני התרשימים הבאים מציגים את מבנה התכנית ואת מבנה יחידת לימוד.

מבנה תכנית הלימודים

מבנה יחידת לימוד (חובה והתמחות)

על תכנית החובה

תכנית החובה כוללת, כאמור, 3 יחידות בהיקף של 90 שעות כל אחת. בתכנית החובה 2 יחידות רגיונליות: הגיאוגרפיה של ארץ ישראל והגיאוגרפיה של המזרח התיכון (המזה"ת), ויחידה אחת – נתי"ב (ניתוח תופעות יסוד במרחב) שכוללת מבחר נושאי יסוד בתחומי הגיאוגרפיה הפיזית והאנושית. הערה: סדר הוראת יחידות החובה נתון לשיקול דעתם של המורים.

1. הגיאוגרפיה של ארץ ישראל

ועדת התכנית הדגישה את החשיבות של הכרה מעמיקה, מושכלת ורב-תפנים של בוגרי מערכת החינוך את המרחב שבו הם חיים ואליו הם משתייכים. כאזרחי העתיד של מדינת ישראל אמורים הלומדים להכיר את ארצם, נופיה ואתריה, להכיר תופעות ותהליכים המתחוללים בארץ במרחב הפיזי והחברתי, להבין ולהעריך את משמעותם והשלכותיהם. הידע וההבנה שיירכשו ברמה העיונית ובחינתם בעת הסיורים הלימודיים בשטח יספקו ללומדים את הכלים הדרושים להבנה מעמיקה של המתרחש בסביבת חייהם, להפעלת שיקול דעת ולפעולה בתחומי החיים השונים מתוך אחריות ואכפתיות. ליחידת הגיאוגרפיה של ארץ ישראל מצורפים:

1. הצעות לסיוורים בחבלים שונים בארץ הקשורים לנושאי הלימוד העיוניים (ראו עמ' 52).
2. מיפוי נושאי החתך של היחידה. המיפוי נועד לסייע בידי מורים המעוניינים בכך לבנות מסלולי הוראה חלופיים ו/או לתכנן פעילויות לימוד מסכמות. מטרתן של פעילויות אלה היא להעמיק את התובנות שנרכשו בהקשרים שונים שבהם נדון נושא מסוים, למשל: חקלאות, גלובליזציה, פיתוח בר-קיימא (ראו עמ' 59).
3. אתרי מפות ואתרי ממ"ג בנושאי הגיאוגרפיה של ארץ ישראל (ראו עמ' 61).

2. הגיאוגרפיה של המזרח התיכון

בלימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה חשוב שהלומדים יכירו את חבל המזרח התיכון שארץ ישראל שוכנת בו. למתרחש בתחומי החיים השונים במזה"ת היה ויש השלכות ישירות ועקיפות על מדינת ישראל ותושביה – בעבר, בהווה ובעתיד. יתר על כן, ללימוד ייחודו הגיאוגרפי של החבל ולהכרת התהליכים והתמורות המתחוללים בו והבנת גורמיהם יש חשיבות כשלעצמם.

3. נתי"ב – ניתוח תופעות יסוד במרחב

ועדת התכנית מצאה כי חשוב לשלב בלימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה יחידת לימוד חדשה שתמקד בניתוח תופעות גיאוגרפיות בסיסיות. יחידה זו מכוונת להרחבה ולהעשרה של השפה הגיאוגרפית, של ידע-תוכן בנושאים שבחזית המקצוע ולטיפוח ולחיזוק המיומנויות הייחודיות למקצוע. לפיכך כוללת יחידת לימוד זו נושאי יסוד בתחום הדעת שמוצאים את ביטויים ברמות שונות של המרחב ובאזורים שונים, גם מוכרים וגם בלתי מוכרים. יחידה זו מאפשרת פיתוח ראייה כוללת ורב-כיוונית של מערכות מרחביות המשיקות זו לזו וכן אינטגרציה של גופי ידע מתחומי הגיאוגרפיה השונים. הכללת יחידה זו בלימודי החובה נועדה להרחיב את תשתית הידע הגיאוגרפי וליצור הזדמנויות לטיפוח האוריינות הגיאוגרפית. הידע והמיומנויות הנרכשים ביחידה זו מטרתם גם לאפשר ללומדים לפתח כישורי העברה ויישום ללימוד ולניתוח תופעות גיאוגרפיות וחבלים שלא נלמדו. אלה נחוצים לכל אזרח במאה ה-21 כדי להבין את המתרחש בעולמנו ואת המדווה מדי יום בערוצי התקשורת השונים בארץ ובעולם.

על תחומי ההתמחות

ללומדים גיאוגרפיה במתכונת מורחבת מוצעים 3 תחומי התמחות: **כדור הארץ והסביבה**, **הפיתוח והתכנון המרחבי והאדם במרחב החברתי-תרבותי**, מתוכם ייבחר תחום אחד. כל תחום התמחות מיועד למסגרת הוראה-למידה בהיקף של **180 שעות** (2 יחידות לימוד, יחידות 4+5). לימוד תחומי ההתמחות מאפשר ללומדים להרחיב, לבסס ולהעמיק את הידע בנושא הנבחר שהתשתית ללימודו נרכשה במסגרת יחידות החובה, וכן את השפה והמיומנויות הגיאוגרפיות. תחומי ההתמחות מזמנים ללומדים מפגש עם נושאים שהם בחזית הלימוד הגיאוגרפי והמחקר היישומי. שני תחומי הבחירה האחרונים – הפיתוח והתכנון המרחבי והאדם במרחב החברתי-תרבותי – הם נושאים חדשים בלימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה.

4. כדור הארץ והסביבה

בתחום התמחות זה יעמיקו הלומדים את הידע וההבנה של תופעות ושל תהליכים למיניהם בתחומי **הגיאוגרפיה הפיזית**, לדוגמה: גיאולוגיה, גיאומורפולוגיה וקלימטולוגיה. בכל נושא בתחום זה יש התייחסות לאדם כמשפיע על המרחב הפיזי וכמושפע ממנו. להלן נושאי לימוד נבחרים שנכללו בתחום זה: אסונות טבע – גורמיהם ותוצאותיהם; מבנים ותהליכים גיאולוגיים וטקטוניים; תופעות אקלימיות – גורמים ותהליכי שינוי; משאבי טבע ואוצרות טבע; מפגעים בסביבה הטבעית ודרכי התמודדות האדם עם מפגעים אלו ועם תופעות פיזיות אחרות.¹¹

5. הפיתוח והתכנון המרחבי

מוקד הלימוד בתחום זה הוא השונוות ברמת הפיתוח בין המדינות המפותחות לבין המדינות המתפתחות, גורמיה והשלכותיה על המרחב היישובי והכלכלי. נושאי תחום זה מאזנים ללומדים דיונים בסוגיות ערכיות בתחום הפיתוח וכן ניתוח והערכה של מיזמים בישראל תוך יישום עקרונות תכנון ופיתוח מקומי ואזורי שנלמדו ביחידה זו. להלן נושאי לימוד נבחרים שנכללו בתחום התמחות זה: תהליך הגלובליזציה והשלכותיו; הערים ותהליכי עיור בעולם; תמורות במרחב הכפרי; גורמים לשונוות בתהליכי תכנון ופיתוח במרחב; צורכי פיתוח בר־קיימא.

6. האדם במרחב החברתי-תרבותי

מוקד הלימוד בתחום זה הוא והאדם ופעילותו במרחב החברתי והתרבותי. ברמות השונות של המרחב – המקומי, האזורי והעולמי – האדם משפיע ומושפע, מעצב ומתעצב. הלומדים בוחנים במהלך הלימוד תהליכים המתרחשים בעולמנו בתחילת המאה ה-21, שחלקם מהווים פן זה או אחר של תהליך הגלובליזציה, ומנתחים את השפעותיהם על המרחב החברתי-תרבותי במקומות שונים בעולם. במסגרת לימוד נושאי התחום עולות שאלות רלוונטיות ואקטואליות המציבות ללומדים דילמות מוסריות בזיקה לתופעות ולתהליכים המתרחשים בארץ ובעולם. להלן נושאי לימוד נבחרים שנכללו בתחום התמחות זה: תנועות הגירה לסוגיהן; נחשלות, עוני, רעב ומחלות – גורמיהם ותפרוסתם במרחב העולמי; מאפייני המרחב הכפרי והמרחב העירוני; מאפיינים תרבותיים דומיננטיים של המרחב (דת, שפה וזהויות במרחב); גורמים היוצרים זיקה בין המרחב התרבותי-חברתי של האדם למרחב גיאוגרפי נתון.

סדר הופעתן של יחידות הלימוד (החובה וההתמחות) במסמך התכנית הוא בגדר המלצה לסדר ההוראה. מכיוון שמבנה התכנית הוא בעיקרו **מודלרי**, סדר הוראת הפרקים והנושאים בכל יחידה ובכל תחום נתון לשיקול דעתם של המורים. עורכי המסמך הכינו טבלאות של נושאי חתך המציגות את הופעתם של אותם נושאים ביחידות השונות של התכנית (חובה ובחירה) בהקשרים שונים. מיפוי זה יסייע למורים לבנות מסלולי הוראה חלופיים ולקשר בין פרקים ונושאים ביחידות הלימוד השונות (ראו עמ' 59, הגיאוגרפיה של ארץ ישראל; עמ' 85, הגיאוגרפיה של המזרח התיכון; עמ' 200, התכנית כולה).

11 כמה מנושאי תחום זה משיקים גם למקצועות אחרים, כמו מדעי כדור הארץ ולימודי הסביבה.

1. גיאוטופ/עירוטופ – עבודת חקר במסגרת תחום ההתמחות

יש אפשרות לבנות את תכנית ההתמחות בדרך של שילוב לימוד עיוני עם עבודת חקר – עירוטופ או גיאוטופ. מתוך כלל שעות ההוראה-למידה של תחום ההתמחות שעבודת החקר קשורה לנושאים הנלמדים בו, יילמדו כ-50% מן החומר העיוני המוצג בתכנית; כלומר, ניתן להמיר כ-90 שעות מתחום ההתמחות בגיאוגרפיה בעבודת חקר.¹² ניתן לבצע את עבודות החקר בתחומי הגיאוגרפיה הפיזית – גיאוטופ, או בתחומי הגיאוגרפיה העירונית – עירוטופ. עבודת החקר תתבסס על עיון בספרות מקצועית בתחום הנחקר לפני תחילת העבודה ובמהלכה, על שילוב עבודה שדה ומחקר עצמאי. בסופו של תהליך החקר תיכתב עבודה על פי כללי הכתיבה של מאמר מדעי. מומלץ לשלב שימוש בממ"ג ככלי מחקר בעבודות אלה. ראוי לעיין בהקשר זה בסעיף ה' לעיל: "המלצות לתהליכי הוראה-למידה המכוונים ללמידה פעילה וחקרנית". על מטרות עבודת החקר, ראו סעיף ג': למידה בגישת החקר (עמ' 10).

גיאוטופ

עבודת הגיאוטופ תתמקד בנושאים מתחום הגיאולוגיה והגיאומורפולוגיה שיש להם השלכה על הקשר שבין האדם לסביבה. העבודות בתחום זה אמורות לחקור ולהציג נושאים אקטואליים הרלוונטיים ללומדים. דוגמאות לנושאי עבודה: השפעת בניית המרינה בהרצליה על רצועת החוף; השפעת פעילויות נופש ופנאי על תהליכים טבעיים, למשל מערות נטיפים.

עירוטופ

עבודת העירוטופ אמורה לחקור ולהציג נושאים בתחומים אלו: העיר והסביבה בהדגשים של מבנה העיר, מפגעים סביבתיים בעיר, תכנון עירוני, מערך התחבורה והשפעותיו, תפקידים של שטחים פתוחים במרחב העירוני, איכות חיים בשטחים בנויים והעיר כמערכת כלכלית-חברתית אינטגרטיבית. דוגמאות לנושאי עבודה: השפעת התחבורה הציבורית על איכות האוויר בעיר; הרֶפֶּבְּת כאמצעי תחבורה חלופי ליוממים למטרופולין תל אביב; מודעות לשימור הסביבה ביישובים עירוניים, יהודיים וערביים.

12 הנחיות מעשיות מפורטות לביצוע עבודת החקר והמחווון לעבודה יפורסמו בחוזר המפמ"ר. בית הספר שיבחר ללמד בדרך זו יצטרך לקבל מראש את אישור המפמ"ר.

ז. התאמה בין דרכי הוראה למידה הערכה (ה.ל.ה)

בתהליך יישומה של התכנית מומלץ לאמץ את הגישה האיכותית בהערכה כדי לשפר את ההוראה ולקדם את הלומדים. על פי גישה זו ההערכה היא חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה וההוראה. יסודה של גישה זו הוא בתפיסה הקונסטרוקטיביסטית של הלמידה, המדגישה את יצירת הידע והבנייתו על ידי הלומדים בתהליך בנייה פרשני. תהליך כזה יש בו כדי להגביר את ההיענות של המורה לצורכיהם השונים של הלומדים, ליכולותיהם, לאינטליגנציות השונות שבורכו בהן ולסגנונות השונים של למידתם. ההערכה על פי גישה זו (הערכה לשם למידה) אינה אירוע חד-פעמי המתרחש בנקודת זמן נתונה שנקבעה מראש, אלא היא מתבצעת לאורך כל תהליך הלמידה. ההערכה אינה מתייחסת אך ורק להישגים ולתוצרי למידה וגם אינה נתונה בלעדית בידי המורים או המומחים למידה. הלומדים והמורים גם יחד מעריכים את הלמידה בעת התרחשותה: הם בוחנים באיזו מידה הושגו היעדים, מאתרים נקודות חוזק, נקודות לשיפור, קשיים וכשלים. במהלך הלימוד אוספים הלומדים והמורים ראיות מצטברות על עשייתם, מפיקים לקחים ומיישמים אותם.

בתהליך ההערכה לשם למידה (ה.ל.ל) יתקיימו התנאים הבאים:

- יישמר הקשר בין תהליכי ההערכה, הלמידה וההוראה.
- ההערכה תתייחס לביצועי ההבנה של הלומדים הן בתחום התוכן והן בתחום כישורי החשיבה והלמידה שההוראה אמורה לפתח אצלם.
- ההערכה תתרחש במסגרת דיאלוג מתמשך בין המורים ללומדים.
- הלומדים יקחו חלק פעיל בתהליכי ההערכה להוכחת מסוגלותם ללמידה משמעותית ולהבנתם את הנלמד (דוגמאות לתהליכים: הערכה עצמית, הערכת עמיתים, שותפות בהצבת היעדים ובהגדרת סוג הראיות הנדרשות).
- ההערכה תכלול מטלות משמעותיות ומאתגרות שתתבצענה בסביבות למידה מגוונות.

מן הראוי ליצור הלימה בין דרכי ההוראה בכיתה לבין דרכי הלמידה וההערכה שיונהגו בה. סביבת הלמידה צריכה לאפשר ללומדים התנסויות בסוגים שונים של עבודה, כאלה היוצרים את תרבות החשיבה בכיתה.

ח. על סיווג מדינות העולם

במפרט התכנים ביחידות הלימוד שבתכנית מוינו מדינות העולם (לפי העניין) על פי שתי קטגוריות כלליות – מדינות מפותחות ומדינות מתפתחות. בהכללה ניתן לומר שלא נהוג בגיאוגרפיה מיון או סיווג אחיד וחד-משמעי של מדינות העולם. המיון גם אינו תמיד דיכוטומי, ויש לדעת שכל מיון מותנה בנתונים ובניתוחם או במסר שהמיון מבקש להעביר.

- גישות עיקריות לסיווג מדינות העולם הנהוגות מתחילת המאה ה-21:
- "מדינות מפותחות", "מדינות מתפתחות" (או מפותחות פחות) ו"מדינות תת־מפותחות" (או נחשלות). סיווג זה מבוסס על הבחנה בין שלוש רמות פיתוח של מדינות: גבוהה, בינונית ונמוכה.
 - מדינות בעלות הכנסה גבוהה, בינונית ונמוכה או מדינות בעלות ציון סוציו־כלכלי משולב: גבוה, בינוני, נמוך (מיון של הבנק העולמי).
 - מדינות יותר מפותחות (HDCs) ומדינות פחות מפותחות (LDCs), (על פי מרכז הביטאט של האו"ם).
 - מדינות מתועשות ומדינות מתפתחות (על פי ארגון העבודה הבין־לאומי).

שיוכה של מדינה לקבוצה מסוימת אינו חד־משמעי וקבוע. מדינות יכולות להימצא מבחינת ההכנסה הממוצעת לנפש בקבוצה מסוימת ומבחינת מדדים סוציו־כלכליים בקבוצת אחרת. מדינות העוברות תהליכי פיתוח נעות בין קבוצות סיווג, והן יכולות להימצא בשנה מסוימת בקבוצת אחת ולאחר חמש שנים בקבוצת אחרת על פי השתנות הנתונים והקריטריונים של הסיווג. חשוב לדעת שהקריטריונים השונים לסיווג המדינות נקבעים על ידי גורמים/מוסדות/ארגונים שונים בעולם המערבי, ולפיכך יש מיונים שהם למטרות סטטיסטיות, יש מיונים למטרות תכניות פיתוח ואחרים למטרות פוליטיות. ההשתייכות לקבוצת זו או אחרת משרתת תמיד מטרה מסוימת.

בתכנית הלימודים ההבחנה היא בין מדינות מפותחות לבין מדינות מתפתחות.

